

Джерела та література:

1. ДАРФ (Державний архів Російської федерації); 2. ДАЧО (Державний архів Чернівецької області); 3. ДАЧО. Bukovina. – 1941 – 1944; 4. Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации (1941– 1944). Сборник документов и материалов. – Иерусалим, 1992. – 424 с.; 5. Черновицкое общество еврейской культуры им. Е.Штейнбарга. Вестник. Люди остаются людьми. Свидетельства узников фашистских лагерей-гетто / под ред. Г.Л. Шабашкевича. – Черновцы, 1994. – Вып. 3. – 168 с.; 6. Ancel J. Transnistriya 1941–1942. The Romanian Mass Campaigns. History and Documents Summaries. Vol. 1–3. – Tel Aviv, University, 2003; 7. Evreii din Romania intre anii 1940-1944. Vol.1. Legistatia antievreiasca / Pref. M.Rosen; volum alcatint de L.Benjamin; coord. stint. S.Stanciu. – Bucuresti: Hasefer, 1993. – 486 p. 8. Documents concerning the fate of Romanian jewry during the Holocaust / selected and edited by Jean Ancel. Vol. 12. – New York: Beate Klarsfeld Foundation, 1987.

Oleg Surovcev

**Involving Bukovynian Jews throughout World War the second
Summary**

Having explored abundant different historic sources, documents, the recollections of the people who had survived the Holocaust, previous research of Ukrainian and foreign scholars, the author investigated to a full extent the events and processes that had taken place involving Bukovynian Jews throughout World War the second.

УДК: 027.7(477.85)“194”

© Олег Шилюк
(м. Чернівці)**НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В 40-х РОКАХ ХХ ст.**

У статті йде мова про стан бібліотеки Чернівецького університету в 40-х рр. ХХ ст. Показано відновлення її діяльності у повоєнний період, а також розповідається про завершення будови сучасного корпусу бібліотеки.

В історії діяльності Наукової бібліотеки Чернівецького університету період 40-х років ХХ століття, є напсвно, одним із найскладнішим. Спочатку приєднання Північної Буковини до Радянської України, згодом Друга світова війна і повернення румунської влади, визволення Чернівців в 1944 р. та відновлення діяльності університету, тяжкі повоєнні роки.

Державотворчі процеси, що відбуваються сьогодні в країні, суттєво впливають на розвиток духовної культури, національної самосвідомості українського народу. В цьому контексті значно посилюється увага до історичного краєзнавства, підкріплена розумінням необхідності відродити в людській свідомості ідею цінності рідного краю. Суттєвим чинником краєзнавчих історичних досліджень виступають бібліотеки університетів - установи, які акумулюють інформацію та документи, що пов'язані за своїм змістом із певною місцевістю країни

Бібліотеки вищих навчальних закладів як соціально-культурне явище є важливою, але маловивченою частиною історичної науки. Майже недослідженими залишається аналіз книжкових фондів та форм роботи вузівських бібліотек України. Водночас книжкові зібрання цих книгозбірень становлять цінну джерельну базу для вивчення не лише історії бібліотечної справи, історії краю, а й вітчизняної книжкової культури та освіти.

Джерельну базу пропонованого дослідження становлять архівні документи з історії бібліотеки Чернівецького університету, що зберігаються в Державному архіві Чернівецької області.

У загальних працях з історії Буковини та Чернівецького університету наводяться деякі статистичні дані про фонди та каталоги Наукової бібліотеки ЧНУ, відзначається що саме книжкові зібрання склали основу для навчальної, наукової, творчої, дозвілєво-розважальної діяльності учасників навчально-виховного процесу в університеті. Проте, незважаючи на наявність публікацій про діяльність Чернівецького університету, його книгозбірня не була предметом спеціального дослідження.

Мета роботи – на широкому документальному матеріалі здійснити комплексний аналіз процесу розвитку Наукової бібліотеки Чернівецького університету в зазначених межах досліджуваного періоду, зокрема: виявити основні чинники, що впливали на діяльність Наукової бібліотеки у післявоєнний період; охарактеризувати напрями діяльності бібліотеки університету; здійснити аналіз забезпечення наукового та навчально-виховного процесів в Чернівецькому університеті.

До 1940 року найбільша бібліотека краю – бібліотека зрумунованого Чернівецького університету ім. Кароля II, виконувала функції щодо забезпечення навчального та наукового процесу в університеті.

На кінець 1937 р. в науковій бібліотеці університету адміністративний та технічний персонал становив 11 осіб, книжковий фонд – понад 450 тис. томів, з яких біля 167 тис. (37%) румунською мовою. Читальні зали бібліотеки обслуговували відвідувачів з 9 до 13 та з 15 до 19 години, за винятком канікул. Наприкінці 1930-х років із зростанням фондів приміщення книгозбірні стало тісним та незручним для користування. Рішення про потребу будівництва бібліотеки прийнято у 1935-1936 навчальному році. 24 жовтня 1938 р. освячено і закладено перший камінь у фундамент будівлі. Станом на початок вересня 1939 р. було зведено стіни приміщення, накрито дах і здійснено тимчасовий прийом робіт. Внутрішні роботи відкладалися лише через брак коштів і до 1940 р. так і не були завершені.

28 червня 1940 року Північна Буковина та Бессарабія були включені до складу СРСР.

З перших же днів приходу Червоної армії в містах і селах Буковини і Бессарабії почали створюватись нові органи влади. Система освіти, друковане слово, заклади культури – все попадало під жорсткий контроль комуністичної партії. В цьому контексті було оголошено про реєстрацію до 15 листопада 1940 р. в обласному відділі освіти всіх бібліотек незалежно від їх підпорядкування [1, с.4].

Паралельно розпочалося “очищення” бібліотек і книгарень від так званої “шкідливої” літератури, тобто від набутоків світової літератури та творів місцевих авторів, які не вписувалися в прокрустове ложе комуністичної ідеології. Так, уже 3 січня 1941 р. бюро Чернівецького обкому КП(б)У розглянуло питання “Про вилучення шкідливої літератури” [2, арк. 6]. Бюро затвердило поданий обллітом список літератури місцевих авторів, яку пропонувалося вилучити як “шкідливу” і “застарілу”. Облліт зобов'язали провести вилучення цієї літератури з усіх бібліотек та з книготорговельної мережі. Таким чином, те що буковинці берегли віками, збагачували і примножували, протягом року було розграбоване. Вилучені книги або ж вивезли до Москви, або ж спалили в печах облліту. Цим було завдано величезного, непоправного удару духовним скарбам краю.

Постановою Раднаркому УРСР від 13 серпня 1940 року румуномовний університет перейменовано на Чернівецький державний університет з українською мовою навчання. Радянський уряд виділив великі кошти на придбання літератури. Бібліотеці надсилались документи від інших книгозбірень. На 15 листопада 1940 р. бібліотека одержала 13489 примірників, в тому числі 1748 прим. з університетів СРСР, 1985 прим. з АН УРСР. Також бібліотека отримувала велику кількість книг з приватних та інших бібліотек краю, що були націоналізовані, при цьому виникла потреба їх опрацювання. З цією метою частина працівників бібліотеки, що мали відповідні знання, в позаробочий час за плату (33-25 коп. за книгу) проводили опрацювання книг [3. – Арк. 6]. Початково була ідея використати не бібліотечних працівників, але потрібні були відповідні знання мов та бібліотечної технології і тому від залучення сторонніх осіб відмовились. Передавались книги з інших освітніх установ. Наприклад, школа №3 пропонувала забрати свою бібліотеку [4. – Арк. 14].

Під час окупації краю королівською Румунією бібліотека фактично не функціонувала. В той період замість університету було організовано єдиний теологічний факультет і так званий політехнічний інститут в корпусі № 2 [5. – Арк. 7]. Обслуговування читачів було відновлено з вересня 1944 року.

Під час окупації були спроби вивезти фонди бібліотеки до Румунії. В “Проекті реорганізації і розвитку Чернівецького державного університету (25.01.1946)” ректор університету Каніболоцький П.М. вказував, що із захопленням Буковини окупантами, університет було ліквідовано, а основна література вивезена у зорганізований університет Румунії м. Сібіу в університет м. Турну-Северін. Ректор звернувся з проханням до органів влади вжити заходів з метою повернення бібліотечних фондів, оскільки вивезена література була в основному із слов'янознавства, природничих наук і філософії [6. – Арк. 17]. Протягом 1946 р. із Румунії було повернено частину книжкових фондів бібліотеки – понад 100 тис. томів та алфавітні каталоги, але не повністю і невпорядковано [7. – Арк. 6].

Найголовнішою проблемою бібліотеки була нестача спеціалізованих приміщень (всього 8887 кв.м. у I корпусі) при значному збільшенні фондів. Тому починаючи ще з 1940 року регулярно порушувалось питання про завершення будівництва корпусу бібліотеки, розпочатого румунською владою ще в 1938 р. Дуже довго тривали будівельні роботи. Завершено будівництво, і бібліотека перейшла в нове приміщення лише в 1956 р.

У другій половині 40-х років до бібліотеки входили відділи обробки і комплектування, абонемент, студентський читальний зал (при ньому зал для дипломників), книгосховище (при ньому професорська читальня і відділ славістики). Штат становив 30 чоловік.

Основні труднощі в роботі Наукової бібліотеки Чернівецького державного університету в перші повоєнні роки полягали у відсутності приміщення для розбору фондів та відновлення алфавітного

каталогу на старі фонди бібліотеки, відсутності достатньої кількості обладнання, в першу чергу – стелажів. Крім того, був поганий матеріальний стан бібліотекарів – низька оплата праці і відсутність будь-якого постачання (крім 400 гр. хліба). Погано опалювалось приміщення бібліотеки. Для усунення труднощів за рішенням адміністрації бібліотеки необхідно було: форсувати закінчення недобудованої будівлі бібліотеки, а до того часу надати ще 3 кімнати на 1 поверсі (в першому корпусі), виділити кошти на оплату робочої сили для розбирання фондів, і лісоматеріал для стелажів, на придбання вітчизняної літератури (300 тис. у 1947 р.) та збільшити валютні асигнування для придбання іноземних книг і періодики, перевести бібліотеку на 2 категорію і забезпечити продовольче й промтоварне постачання бібліотекарів на рівні відповідної категорії наукових працівників.

На початку 1946 р. виникає нагальна потреба у переінвентаризації фонду отриманого у радянський період, що було пов'язано з рядом причин: В 1940-41 і 44-45 рр. книги інвентаризувались по 20-50 прим. однакових на 1 інвентарний номер; деякі інвентарні книги та твори друку були загублені чи вивезені; декілька інвентарних книг починались с 1-го номера.

Ця робота закінчена в 1947 році, тепер на весь фонд був один інвентарний облік. Одночасно була проведена звірка книг із систематичним каталогом.

Радянська влада, розуміючи бібліотеку як один із форпостів ідеологічного фронту, вживала заходів з метою ізоляції “чужої” літератури. Обширність іноземних фондів бібліотеки університету, сформованих у попередні роки, обумовила створення великого спецфонду. Офіційно спецфонд Наукової бібліотеки розпочинає існування з 12 березня 1947 р. і початково налічував 324 томи періодичних та неперіодичних видань. До 1950 р. до спецфонду було вже відібрано понад 21 тис. видань. При підвищенні виробничої кваліфікації проводились „бібліографічні хроніки” – інформація про книги, які були піддані різкій критиці, та вказівки, як працювати з такими книгами.

Напевно, діяльність з відбору книг до спецфондів не була достатньо активною, оскільки 7 січня 1949 р. виходить наказ №1 по Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР, де наголошувалось, що не приділяється належна увага до систематичної перевірки книжкових фондів бібліотек і вилучення “ідеологічно-ворожої” літератури і що керівники бібліотек і бібліотечні працівники несуть персональну відповідальність за ідеологічний стан книжкових фондів. Бібліотекам заборонялося без дозволу Головліту видавати читачам книги, які отримані не через книготорговельну мережу, а від окремих осіб або замість загублених читачем [8. – Арк. 1].

Основна наукова та виробнича діяльність бібліотеки університету в 1940-х роках полягала головним чином в: приведенні в порядок фондів бібліотеки після війни, розвитку міжбібліотечного абонементу для постачання наукових працівників необхідною літературою, розширенні довідкової та науково-бібліографічної роботи, особливо з буковинознавчої тематики, інформації наукових працівників про нові надходження літератури (випуск бюлетенів).

Станом на 1946 рік близько 800 тис. примірників видань було розібрано, опрацьовано і розставлено. Залишалось ще понад 150 тис. нерозібраних. В цей же час розпочато організацію відділу стародруків – відібрано до 600 томів стародруків 16-17 ст. Були розшукані рукописи Євгена Козака (350 од.). З середини 1946 р. бібліотека починає отримувати український обов'язковий платний екземпляр (правда початково лише 110 прим.). Внаслідок значного надходження публікацій виникає потреба виділити з відділу обробки літератури групу комплектування із 2-х чоловік. Постійно надходить націоналізована (конфіскована) література. Так на початку 1941 року надійшло до 92 тис. книг (звезено від колишніх професорів, з Резиденції митрополитів та ін.) [9, с.1]. У 1947 р. до бібліотеки надійшло приблизно 20 тис. книг іноземними мовами, в основному польською, із костелу [10, с.9]. Гігієнічний стан книг був досить поганим, вони були покриті пліснявою і їх довелося ізолювати. Ситуація погіршувалась відсутністю на той час у Чернівцях дезкамери. Але оскільки ці фонди представляли інтерес для наукових працівників, бібліотека університету змушена була їх прийняти і проводити очистку.

Станом на 01.01.51 року було виведено остаточно бібліотечний фонд в загальній кількості 798615 прим., з них – вітчизняний фонд 330203 прим. (167159 прим. книг, журналів, місячних комплектів газет, неосвоєно – 163044), іноземний 446649 прим. (381649 прим. книг, журналів, газет, неосвоєно – 65000 прим.) та спецфонд – 21763 прим.[11, с.2]. Порівнюючи цю кількість із даними 1946 року спостерігаємо, що біля 150 тис. одиниць документів були або знищені або передані до інших бібліотек СРСР.

Наукова бібліотека університету, її специфічний фонд вимагали відповідних кадрів. В 1946 р. організовано гуртки з вивчення іноземних мов – німецької та англійської (по 9 чоловік) оскільки

більшість книжкового фонду була на іноземних мовах. Для працівників бібліотеки, що не мали спеціальної освіти, організована здача бібліотечного технімуму, були розроблені спеціальні програми для кожного відділу, вказана рекомендована література, проведено індивідуальні консультації. Для лаборантів-бібліотекарів кабінетних бібліотек проводились семінари, а для студентів 3 і 4 курсу історичного і філологічного факультетів запроваджено факультативний курс загальної бібліографії. В 1949 р. сім працівників бібліотеки паралельно із роботою заочно навчалися: 3 в бібліотечному технікумі, один в бібліотечному інституті, два на заочному відділенні університету і один в групі підготовки здачі кандидатського мінімуму [12, с.32].

Обслуговування читачів велось через загальний абонемент, студентський читальний зал, абонемент наукових працівників та читальний зал наукових працівників. В університеті функціонувало 30 кабінетів. Постало питання про скорочення кількості кабінетних бібліотек, натомість виникла потреба організувати факультетські бібліотеки та провести навчання для лаборантів. І в 1948 році на базі кабінетних бібліотек були створені бібліотеки географічного та історичного факультетів.

В 1947 р. при 147 тис. відвідувань читачам видано понад 267,5 тис. книг та газет. Студентський читальний зал на 80 місць працював у дві зміни з 9 до 23 години без вихідних. Працівниками бібліотеки проводилась боротьба із псуванням і виносом книг із читального залу. Серед покарань: позбавлення права користування читальним залом, виклик в ректорат, особливо злісним – затримка стипендії. Абонемент працював з 9 до 18 год. Серед читачів абонементу також були боржники, яким написано протягом року 380 повісток, повернено із заборгованості – 513 книг. По МБА бібліотека в 1947р. отримала 397 книг, в свою чергу надіславши – 19 [10, с.24].

До кінця 40-х років читачам видається понад 310 тис. публікацій, при 165 тис. відвідувань в рік.

З метою обліку друкованої продукції у бібліотеці ведуться інвентарні книги: книжкового фонду, брошур, журналів, мікрофільмів. З 1949 р. ведеться книга сумарного обліку. Для систематизації в бібліотеці використовується класифікація Троповського (перероблені для масових бібліотек таблиці універсальної десятикової класифікації). Для деталізації 5 (математика, природничі науки) і 6 (прикладні науки, медицина) відділів застосовується класифікація Русінова. Основні каталоги ведуться на вітчизняний фонд – службовий, алфавітний, систематичний, топографічний; на іноземний фонд – топографічний, алфавітний.

Звичайно, в цей час бібліотека не могла залишатись поза політичним життям суспільства. Філософська дискусія, дискусія з питань біології, „викриття” космополітів в літературі і науці спричинилися до відповідного напрямку в роботі бібліотеки. Після публікацій в газетах „Правда” (28.01.49) - „Про одну антипатріотичну групу театральних критиків”, „Культура і життя” (30.01.49) - „На чужих позиціях” пройшла чистка картотек від творів „космополітів”, переглянуто розділ „Біологія” в картотеках і каталогах, із якого вилучено твори вейсманістів-морганістів. Вилучені картки ізолювались і тримались окремо [12, с.27].

В 1948 р. в Вченій раді університету заслухано доповідь про роботу бібліотеки. В цілому робота відмічена позитивно, проте залишалися проблеми - відсутність вітчизняної літератури, читального залу для професорсько-викладацького складу. За спеціальним наказом проректора по навчальній частині закріплено 7 наукових працівників із різних кафедр до бібліографічного відділу для допомоги в систематизації картотеки по точних науках. Одним з головних завдань в цей час було створення бібліографії Буковини: розроблено схему розміщення матеріалу (затверджена колишнім проректором з наукової частини, істориком І.І.Кравченком); картотека зв'язана з топографічним каталогом „Буковінізія”; виявлено в книгосховищі всі буковинські журнали і газети, складено список; закінчено розпис буковинських журналів українською мовою (41 комплект); розписана газета „Буковина” за 1902-1907рр.[13, с.16].

Перед Науковою бібліотекою університету наприкінці 40-х років стояло ще багато проблем – налагодження роботи палітурної майстерні, закінчення будівництва нового корпусу і переміщення туди фондів, налагодження науково-інформаційної та культурно-просвітницької роботи. Але в цілому за повоєнний період бібліотека вийшла в цілому з упорядкованими фондами та налагодженням їх обліку, активізацією обслуговування студентів та науковців університету, наявністю каталогів та краєзнавчої бібліографії, планами подальшого розвитку. В цьому – праця та велика заслуга колективу бібліотеки і директорів бібліотеки 40-х років – Е.Панчука, М. Салтикової, О. Ільїної, М.Перлини, В.Загуменного.

Джерела та література:

1. Реєстрація бібліотек : [Оголошення обласного відділу народної освіти] // Рад.Буковина. -1940. -27 жовт.;
2. Постанова бюро обкому КП(б)У "Про вилучення шкідливої літератури". – Держаний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). – Ф.1. – Оп.1. – Од. зб. 85;
3. Договір між директором бібліотеки Чернівецького університету і співробітниками про опрацювання націоналізованих книг по встановленим розцінкам (1940-41 рр.). – ДАЧО. - Ф. Р82. – Оп.1. – Од. зб. 12;
4. Листування бібліотеки Чернівецького університету з іншими бібліотеками СРСР в 1941 р. – ДАЧО. – Ф. Р82. – Оп.1. – Од. зб. 10;
5. Довідка про університет уповноваженого Народного комісаріату освіти (26.08.44). – ДАЧО. – Ф.Р1. – Оп.12. – Од. зб. 26;
6. Проекті реорганізації і розвитку Чернівецького державного університету (25.01.1946). – ДАЧО. – Ф.Р82 – Оп.3. – Од. зб. 12;
7. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за 1946р. – ДАЧО. – Ф.Р82 – Оп.4. – Од. зб. 32;
8. Наказ №1 по Комітету в справах культурно-освітніх установ УРСР. – ДАЧО. - Ф. Р945. – Оп.1. – Од. зб. 22;
9. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за I кв. 1941 р.;
10. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за 1947 р.;
11. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за 1950 р.;
12. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за 1949 р.;
13. Звіт про роботу наукової бібліотеки Чернівецького державного університету за 1948 р.

Oleg Shyluk

Of the Scientific Library of Chernivtsi university in 1940-s.

Summary

The article deals with the history of the Scientific Library of Chernivtsi university in 1940s, based on archival materials. There are considered the basic scientific and productive activities, the process of Funds formation and the readers service organization